

5. Discussie

Dit inventarisatieonderzoek geeft geen een antwoord op alle vragen die in de inleiding gesteld zijn. Wel zegt het onderzoek wat over de meer algemene vragen. Diepgaand en uitgebreid onderzoek is noodzakelijk als een compleet beeld verkregen dient te worden.

Gedurende de inventarisatie kwamen er vragen uit het veld over definities van vitaliteit of struweel. Ook in het Jeneverbessingilde werden persoonlijke interpretatieverschillen geconstateerd. Elke waarnemer bekijkt een struik vanuit zijn eigen ervaringen en achtergronden. Aangezien er vooraf geen duidelijke criteria waren opgesteld voor bv. vitaliteit, zijn de waarnemingen hiervoor geen harde gegevens. In een vervolgonderzoek moet hier aandacht aan besteedt worden.

5.1 De Jeneverbessenpopulatie

Dit onderzoek heeft een dekking van 24% van alle bekende km-hokken met Jeneverbessing. Het blijkt dat er qua plaats van voorkomen weinig is veranderd ten opzichte van de gegevens uit 1997. Slechts enkele Jeneverbessen zijn in dat onderzoek gemist en nu als nieuw gekenmerkt. Verder zijn er maar twee meldingen van een verdwenen of dode Jeneverbessing (individuen). Het is niet waarschijnlijk dat de situatie in de niet geïnventariseerde km-hokken anders is. De Jeneverbessenpopulatie is dan ook redelijk gelijk gebleven sinds 1997.

5.2 Vitaliteit

De vitaliteit van de Jeneverbessing in Drenthe is matig vitaal. Er zijn geen vitaliteitgegevens bekend uit 1997, waardoor er niet gekeken kan worden of de vitaliteit achteruit is gegaan. Echter, uit gegevens van het projectonderdeel Oral History blijkt dat de Jeneverbessing zo'n 50 tot 60 jaar geleden in veel betere conditie was (verslag verschijnt zomer 2006). Deze informatie gecombineerd met de matige vitaliteit die nu waargenomen is, sluit aan bij de gedachte dat de Jeneverbessing langzaam aan het weggewijnen is (W.C. Knol & B.S.J. Nijhof, 2004).

5.2.1 Vitaliteit en omgeving

Het blijkt dat er een significante relatie is tussen het voorkomen van struik- en dopheide en de vitaliteit van de Jeneverbessingstruiken in de omgeving.

“Jeneverbessing is een echte pionierssoort. Dat wil zeggen dat hij zich het beste thuis voelt onder extreme omstandigheden. Bij voorkeur voedselarm en schraal, open zand mag zelfs wel. In de natuur is, zonder menselijk ingrijpen, altijd sprake van een voortschrijdende successie, hetgeen betekent dat er steeds meer strooisel opgehoopt wordt. Wat tot gevolg heeft dat er allerlei planten en struiken gaan groeien, totdat er een natuurlijk bos ontstaat. Juist pionierssoorten krijgen het dan moeilijk of verdwijnen zelfs geheel uit het systeem. En dat geldt ook voor de Jeneverbessing. Vandaar dat het logisch is dat de vitaliteit van de Jeneverbessing afneemt, zodra de successie te ver door schiet. Het verklaart in dit onderzoek waarom de jeneverbessing het langzaam aan slechter doet, zodra er allerlei andere planten en struiken op de heide komen (bijdrage Dhr. P. Kerssies, Staatsbosbeheer)”.

5.2.1. Vitaliteit en beheer

De gegevens laten geen significante relatie zien tussen beheer van het gebied en de vitaliteit van de Jeneverbesstruiken. Eerder onderzoeken (W.C. Knol & B.S.J. Nijhof, 2004) geven aanwijzingen dat een dynamisch systeem wel een positief effect heeft.

“Wanneer het verhaal over successie verder wordt doorgetrokken, is het duidelijk dat je moet voorkomen dat de successie doorschiet. Er zullen dus bomen en struiken van andere soorten steeds opnieuw weggehaald moeten worden. Maar ook zal de vegetatie van grassen en dergelijke af en toe moeten worden verwijderd. Struikheide is een soort die ook van voedselarmoede houdt. Wanneer het de beheerder lukt veel heide in stand te houden, dan is het voor de Jeneverbes positief. Dus: heide maaien en afvoeren, grassen, plaggen & strooisel verwijderen. Kortom veel maatregelen die voorkomen dat het bodemklimaat geschikt wordt voor zogenaamde bosplanten. Je kunt overigens het een en ander ook bereiken door te struwelen te begrazen met schapen. Koeien en paarden niet, omdat die de jeneverbesstruiken teveel kapot maken (bijdrage Dhr. P. Kerssies, Staatsbosbeheer)”.

“De laatste 30 jaar groeien Jeneverbesstruiken steeds meer uit van solitaire struiken naar dichte struwelen met een duidelijke verandering in het interne klimaat, het mondt uit in een ‘bosklimaat’. Daardoor neemt de vitaliteit af en bij extreme omstandigheden komt afsterven van struiken voor.

De meest optimale situatie voor Jeneverbessen is een vrijstaande solitaire struik. In Duitsland worden daarom dunningen uitgevoerd in Jeneverbesstruwelen. Het is aan te bevelen om in Nederland dunningen als proef(pilot) uit te voeren. Uit het Duitse onderzoek blijkt dat het dunnen een behoorlijk herstel van de vitaliteit tot gevolg heeft.

Tussen de solitaire Jeneverbessen wordt ook geplagd. In het Mantingerzand is dat in 2005 ook toegepast. Het plaggen zet de successie terug zodat de echte pioniers opnieuw een goede groeiplaats verkrijgen. Kortom, plaggen en dunnen zijn nodig om vitale gezonde Jeneverbespopulatie te behouden. Waarschijnlijk hebben deze maatregelen ook een positieve invloed op het verjongen van de Jeneverbessen. Door het vrijstellen van Jeneverbessen van hogere bomen en struiken kunnen de Jeneverbessen vitaal blijven. Vrijstellen is een effectieve beheermaatregel, omdat Jeneverbes weer volop in het licht komt. Schaduw wordt niet langdurig verdragen, dan volgt sterfte van de Jeneverbessen (bijdrage Dhr. A. Kerssies, Natuurmonumenten)”.

Het feit dat dit verband hier niet gevonden is, kan liggen in de opzet van het onderzoek. Een inventariseerder heeft niet altijd een goed inzicht in het gepleegde beheer en moet wel de juiste informatie kunnen aanleveren. Dit kan voor een vertekend beeld hebben gezorgd. Er is getracht dit te ondervangen door de informatie over de (natuur)gebieden direct bij de natuurbeherende instanties vandaan te halen, maar dit heeft niet tot voldoende resultaat geleid om mee te nemen in het onderzoek.

5.3 Jonge jeneverbessen

5.3.1 Voorkomen

In het Alterra rapport staat dat er vrijwel nergens in Nederland verjonging van enige omvang geconstateerd wordt (W.C. Knol & B.S.J. Nijhof, 2004). Plaatselijk is er sprake van schaarse verjonging, maar in bijna alle gevallen gaat het om geringe aantallen. Per provincie worden recente waarnemingen genoemd (W.C. Knol & B.S.J. Nijhof, 2004). Voor Drenthe waren dit¹:

gestopt, waarna een sterke vergrassing optrad veroorzaakt door verzuring en vermisting. Vanaf 1980 werden deze gebieden door de inzet van grazers weer opener en heiderijker. De waargenomen jonge Jeneverbessen, veelal in de leeftijd 2 tot 15 jaar, is mogelijk gerelateerd aan deze veranderingen in het begrazingsregime (bijdrage Dhr. B. Zoer, Drents Landschap)".

5.4 Vergelijking Alterra rapport & inventarisatie

In 2004 verscheen het rapport *Jeneverbes in de verdrinking* door W.C. Knol en B.S.J. Nijhof. Dit rapport had de ondertiteling : Een integrale verkenning van de verjongingsproblematiek.

Mede onder auspiciën van het Jeneverbesgilde en de Werkgroep Florakartering Drenthe werd in 2005 een Quick scan uitgevoerd. In onderstaand schema worden de verschillen benoemd. Bedacht moet worden dat de Drentse Quick scan geen wetenschappelijke onderzoeksbasis heeft en dat er ook in die context slechts globale conclusies kunnen worden getrokken.

Rapport Alterra, conclusies op hoofdlijnen

1. Vergrijzing is serieus probleem met dramatische gevolgen voor de populaties binnen enkele decennia
2. Veiligstellen door beheerders dient de hoogste prioriteit te hebben
3. De feitelijke proceskennis rond kieming en vestiging ontbreekt, hierdoor is het onzeker welke beheermaatregelen voor verjonging succesvol zijn.
4. Er treedt in Nederland incidentele verjonging op onder uiteenlopende condities. De kieming is niet eenduidig te verklaren en wordt anekdotisch genoteerd. De recent waargenomen verjonging is veruit onvoldoende om populaties duurzaam te herstellen. De meeste exemplaren zullen het volwassen stadium nooit bereiken.

Resultaten Quick scan Drenthe 2005

1. Ook in Drenthe lijkt vergrijzing een probleem, al is de vitaliteit van veel struiken redelijk tot goed (de laatste vooral in combinatie met heide) . Een relatie met verminderde vitaliteit is wel aanwezig bij verbossing. Er is geen eenduidig beeld. Het dramatisch geschetste beeld lijkt voor Drenthe beter uit te vallen, temeer daar ook er minimaal 54 % verjonging door middel van afleggers is vastgesteld. Voor een groot deel is dit terug te voeren op de ijzelperiode in 1989. Dit verschijnsel wordt in het Alterra rapport nauwelijks beschreven en is mogelijk vrij exclusief voor Drenthe.
2. Conclusie wordt in hoofdlijnen onderschreven, gezien de aangetroffen situatie (verbossing, vergrassing etc), maar ook door mogelijke relaties met begrazing.
3. Conclusie wordt op hoofdlijnen onderschreven. Er zijn wel opvallende verschillen tussen gebieden gevonden, waarbij mogelijk het beheer een doorslaggevende rol heeft. Ook zijn mogelijk de milieuomstandigheden verbeterd, omdat er ook buiten de Quick scan vele tientallen jonge exemplaren zijn aangetroffen. Met zekerheid was dit 20 jaar geleden op een aantal plaatsen niet het geval.
4. Ook hier wordt de conclusie op hoofdlijnen onderschreven, met de kanttekening dat er plaatselijk tientallen jonge exemplaren zijn aangetroffen die bijzonder vitaal ogen. Of ze ooit een volwassen stadium bereiken valt niet met zekerheid te stellen, maar is zeker in een aantal terreinen (Dwingelderveld, Drouwenerzand) waarschijnlijk.

(Bijdrage Dhr. J. Grotenhuis)

5.5 Vreemde plaatsen

Soms worden er op vreemde plaatsen jonge Jeneverbessen gevonden. Ook deze waarnemingen zijn interessant.

“Sedert 1994 / 1995 ligt aan de noordzijde van het Dwingelderveld een groot gronddepot. Tot grote verrassing van de beheerders werden hier jonge Jeneverbessen ontdekt. Uiteindelijk ging het om 15 stuks, gemiddeld 10 jaar oud en 1.50 meter hoog. In verband met de komende verwijdering van dit depot zijn de vitale struiken inmiddels overgeplant. De waarneming bevestigt dat de Jeneverbes een echte pionier is die houdt van dynamiek (bijdrage Dhr. Albert Henckel, Staatsbosbeheer)”.

6. Conclusies

Aan de hand van de resultaten kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

- De Jeneverbespopulatie is qua populatiegrootte niet erg veranderd t.o.v. de gegevens uit 1997. Er zijn nu 71 struwelen en 32 individuen geïnventariseerd. Daarnaast zijn er 13 beschrijvingen waarvan het onbekend is of het een struweel of individu betreft.
- De vitaliteit van de volwassen exemplaren is matig vitaal. De vitaliteit van de jonge Jeneverbessen is vitaal tot zeer vitaal.
- De Jeneverbes heeft een grotere vitaliteit in gebieden met een hoger percentage struik- en dopheide. Ook de aanwezigheid van open zandgronden werkt positief op de vitaliteit van de Jeneverbes.
- Als de bossen verder oprukken en de Jeneverbes 'opsluiten', heeft dit een sterk negatief effect op de vitaliteit van de Jeneverbes. De beschaduwing, het gebrek aan zon en wind, zorgen voor een achteruitgaande vitaliteit.
- Beheer (begrazen, opslag verwijderen en plaggen) lijkt een positief effect te hebben op vitaliteit en verjonging. Waarnemingen van experts uit het veld bevestigen dit.
- De Jeneverbes in Drenthe verjongt zich in 60% van de geïnventariseerde gebieden. Dit gebeurt veelal door afleggers, maar ook door kieming van zaden.

Veel vragen kunnen niet aan de hand van dit onderzoek beantwoord worden. Omdat de gegevens hier niet geschikt voor waren en omdat, zoals altijd, onderzoek meer vragen oproept dan dat het beantwoord.

7. Aanbevelingen

Op basis van de conclusies en consultatie van deskundigen kunnen er aanbevelingen gedaan worden op het gebied van een vervolg op de inventarisatie en vervolgonderzoek.

7.1 Vervolg inventarisatie

Om een uitgebreider en gedetailleerder inzicht te verkrijgen inzake het voorkomen en de vitaliteit van de Jeneverbes in Drenthe, dient er een vervolg op de inventarisatie te komen. Hierbij moet aandacht besteed worden aan de gebieden die nu gemist zijn, duidelijker criteria wat betreft vitaliteit, gericht gekeken worden naar jonge Jeneverbessen.

7.1.1 Niet-geinventariseerde gebieden

In 1997 zijn er in 168 km-hokken in Drenthe Jeneverbessen waargenomen. Met dit onderzoek zijn slechts 64 hiervan geïnventarieerd. Het is raadzaam om de overige km-hokken alsnog te inventariseren om een compleet beeld te krijgen van vitaliteit en verjonging. Ook gebieden waar niet eerder Jeneverbes is waargenomen, maar die wel gezien de omstandigheden kansrijk zijn, moeten hierbij worden meegenomen.

7.1.2 Duidelijke criteria

Tijdens de inventarisatie is gebleken dat diverse definities aanscherping behoeven. Er was onduidelijkheid over wat een struweel is, hoe de mate van verbossing wordt bepaald en wat de achterliggende gedachten waren bij de variabele vitaliteit.

Het Jeneverbesgilde handhaaft voor struweel de volgende definitie: 'wanneer een groep Jeneverbessen zodanig geclusterd is dat een onderscheid tussen de aparte Jeneverbessen van een afstandje nauwelijks te maken is'. Achterliggende gedachte hierbij is dat de individuele Jeneverbessen in een struweel elkaar beïnvloeden. Door de compactheid van een struweel, is er binnen het struweel een grote concurrentie voor licht en wind. Dit leidt ertoe dat het midden van een struweel veel dode exemplaren bevat, terwijl de Jeneverbessen aan de randen een veel betere conditie hebben. Bij kleine groepen Jeneverbessen speelt dit niet, waardoor het vitaliteitgetal een andere betekenis heeft.

Het bleek dat er onduidelijkheid was over de term verbossing / beschaduwing. Wanneer een individuele Jeneverbes midden in het bos staat, is er duidelijk sprake van 100% verbossing en beschaduwing, wanneer dit individu midden in de heide staat is het nul procent. Het probleem ligt in de struwelen. Daar zorgt de compactheid van het struweel voor beschaduwing van de Jeneverbessen in het eigen struweel. Deze eigen beschaduwing en 'verbossing' is niet duidelijk verwoord op het inventarisatieformulier wat leidde tot een lastige verwerking.

De variabele vitaliteit is in deze inventarisatie gebaseerd op objectieve waarnemingen aan de hand van uiterlijke kenmerken van de Jeneverbes. Kenmerken zoals bruinverkleuring van de naalden, slechte naaldbezetting, het voorkomen van needscheuten en dode takken geven een indicatie van de vitaliteit. Echter omdat dit een objectieve waarneming is, kunnen er grote interpretatieverschillen ontstaan tussen waarnemers. Een duidelijke beschrijving van de kenmerken en een goede communicatie hierover kan dit probleem verminderen.

De suggestie is gedaan om vitaliteit te karakteriseren als waarde van kiemkrachtige zaden. Dit geeft dan een indicatie van de mogelijkheden tot voortplanting van de Jeneverbes. Deze methode is voor de Jeneverbes in verband met zijn wettelijke bescherming echter niet mogelijk.

7.1.3 Nieuw formulier

Op basis van de vele suggesties en eigen ervaringen is een nieuw formulier opgesteld waarmee nieuwe inventarisaties gedaan kunnen worden. Deze is opgenomen in bijlage 6.

7.1.4 Workshop

In een dergelijke inventarisatie is het vergaren van waarnemingen afhankelijk van de inzet van personeel van natuurbeherende organisaties en vrijwilligers. Voor een grotere betrokkenheid bij het onderwerp en het verkrijgen van eenduidigheid over de definities en waarnemingen, is het raadzaam om voorafgaand een nieuwe inventarisatie een workshop te organiseren.

7.2 Vervolg onderzoek

Het inventarisatie onderzoek heeft een aardige beschrijving opgeleverd van de huidige stand van de Jeneverbes populatie in Drenthe. Toch zijn er veel vragen blijven liggen en er zijn nieuwe vragen bijgekomen. Om deze te beantwoorden is vervolg onderzoek nodig. Hierbij kan aandacht besteed worden aan de volgende vragen:

- Wat zijn de kansen voor de jonge Jeneverbessen om tot wasdom te komen?
- Is de verjonging genoeg om de Jeneverbes over langere periode in stand te houden?
- Wat zijn de mogelijkheden voor het bevorderen van de kieming van de zaden?
- Wat is de invloed van begrazing op het kiemen en tot wasdom komen van jonge Jeneverbessen?